

STANISŁAW GRODZISKI (Kraków)

Sejm galicyjski. Stan wiedzy i kierunki dalszych badań

W dziejach sejmu galicyjskiego wyróżniano trzy okresy, zamknięte w datach: 1775 - 1790, 1817 - 1845 oraz 1861 - 1914. Były to okresy wyraźnie oddzielone od siebie w czasie, ponadto charakteryzujące się zarówno odmienną organizacją, jak i przede wszystkim rolą społeczną tej instytucji. Stąd badania jej poświęcone ograniczały się do pojedynczych etapów, traktowanych odrębnie, i z wyjątkiem dwóch pierwszych, nie powiązanych z sobą genetycznie; zwróćmy pokrótce uwagę na przebieg i wyniki tych badań.

Okres pierwszy to sejm tzw. stanowy, uformowany na podstawie ordynacji z 1775 r. (nie wprowadzonej w życie) oraz ordynacji z 1782 r. (zrealizowanej)¹. Sejm ten nie pochodził z wyborów; składał się z utytułowanych magnatów (książąt, hrabiów, baronów, arcybiskupów i biskupów obrządku grecko- oraz rzymskokatolickiego), szlachty (wszystkich ziemian, którzy opłacali rocznie minimum 75 reńskich podatku) oraz przedstawicieli miast, w praktyce dwóch delegatów stołecznego Lwowa.

Było to ciało zasadniczo już nawet nie samorządowe, ale stanowiące organ posiłkowy dla administracji. Kiedy bowiem parlamentaryzm polski, wkraczając na drogę reform okresu monarchii konstytucyjnej, przeżywał swój ostatni okres rozkwitu, to ziemie, oderwane od Polski i włączone do Austrii, spotkały się tam z instytucją szczątkową, pozbawioną uprawnień ustawodawczych i skarbowych.

¹ Zagadnienia te omówione zostały w kilku opracowaniach, publikowanych niewiele lat przed pierwszą wojną światową. Por. przede wszystkim: O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, Lwów, wyd. 1 — 1899, wyd. 2 — 1908 (ibidem na s. 293 znajduje się zestawienie starszej, głównie austriackiej literatury tego problemu); B. Łoziński, *Galicyjski sejm stanowy 1817 - 1845 r.*, Lwów 1905; tenże, *Otwarcie Stanów Galicyjskich* (w zbiorze prac tego autora pt.: *Szkice z historii Galicji w XIX wieku*, Lwów 1913); tenże, *Z historii Stanów Galicyjskich* (*Szkice*, Lwów 1913); S. Starzyński, *Kilka słów o Stanach Galicyjskich*, „Kwart. Hist.”, t. XX, 1906; W. Tokarz, *Pierwsze dezyderaty szlachty galicyjskiej 1773 r.* (*Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908). Por. też: S. Grodziski, *Historia ustroju społeczno-politycznego Galicji 1772 - 1848*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1971.

Wiadomo, iż absolutyzm austriacki przeżywał wówczas okres przebudowy wewnętrznej ustroju w kierunku centralistycznym i pod koniec panowania Marii Teresy oraz pod wpływem Józefa II reformy te wkraczały w decydujące stadium. Naturalną kolejną rzeczą było ujawnienie w stosunku do świeżo zdobytego terytorium swych rzeczywistych tendencji i nie tworzenie już tam żadnego organu quasiparlamentarnego — byłoby to zgodne z koncepcją Galicji traktowanej jako „tabula rasa”, terenu poligonowego dla śmiałych zamysłów absolutnego władcy, nie krępującego się tu żadnymi przywilejami obowiązującymi jego poprzedników. Tak się jednak nie stało. Wprowadzono do Galicji ów sejm stanowy w całej karykaturze jego szczątkowych uprawnień; uczyniono to — jak utrzymywał Oswald Balzer — dla celów unifikacyjnych.

Zgodnie podkreśla się w literaturze, iż sejm stanowy w owym pierwszym okresie swojego istnienia nie odegrał żadnej roli ustrojowej. Badania takich znawców problemu jak Oswald Balzer czy Bronisław Łoziński zasługują w pełni na uznanie, a próby weryfikacji ich wyników nie przyniosły niczego nowego.

W świetle tych badań niezbyt jednak wyraźnie zarysował się jeden problem — a mianowicie społeczna rola sejmu stanowego w Galicji. W tym bowiem zakresie znaczenie tej instytucji nie było już tak błahe jak się zwykle przyjmuje, a wynikało to z dwu czynników: sejm stanowy przyspieszyć miał proces rozwarstwiania jednolitego dotychczas stanu szlacheckiego, oraz miał też wspaniałością swojej formy pokryć braki treściowe i przez to zapobiec tęsknocie do utraconego prawdziwego parlamentaryzmu.

Przyglądnijmy się pierwszemu z tych czynników. Szlachta polska, przechodząc pod władzę austriacką, nie tylko pozbawiona została szeregu przywilejów², ale utraciła też zasadę równości. Z ogółu szlachty — nazywanej odtąd rycerstwem (*der Ritterstand*) — wyłoniono stan magnatów, do którego ordynacja z 1775 r. zaliczyła posiadaczy tytułów książęcych i hrabiowskich, a gdy takich na ziemiach polskich zabrakło, umożliwiono nabywanie tych tytułów³. Ordynacja z 1782 r. miała ów proces przyspieszyć, skłonić bogatych ziemian do nabywania kosztownych tytułów w nadziei, że przez wejście do stanu magnackiego zachowają wpływy i znaczenie. Ta ostatnia nadzieja okazała się złudną, ale zachęta spełniła swe zadanie: liczba hrabiów i baronów mnożyła się w

² S. Grodziski, o. c., s. 41 - 42.

³ Ustanowiono bowiem, że szlachta, która piastowała godności senatorskie bądź wyższe urzędy ziemskie (wojewodów, kasztelanów i starostów grodowych) mogła starać się o tytuły hrabiowskie, natomiast pozostałe urzędy ziemskie upoważniały do starań o tytuły baronowskie. Prawo korzystania z tytułu przysługiwało nie od daty załatwienia prośby przez cesarza, lecz od chwili opłacenia dość wysokiej taksy (Obwieszczenie z 31 XII 1782, Pilleriana 1782, nr LIX, s. 196).

Galicji szybko, a w konsekwencji solidarna obrona interesów stanu szlacheckiego wobec wreszcie realnej groźby *absolutum dominium* została uniemożliwiona.

Nie bez znaczenia był też i drugi czynnik. Trzy wieki parlamentaryzmu szlacheckiego doprowadziły wprawdzie do ustalenia szeregu mniej lub bardziej wartościowych zasad, ale zupełnie nie zdołały wytworzyć trwalszego zwyczajowego obrządku. Sejmik zbierał się przygodnie — w sali zamkowej, w nawie kościelnej, na wolnym powietrzu — np. na przykościelnym cmentarzu — i przebiegał dość burzliwie, a w każdym razie na tyle żywiłowo, iż treść górowała nad formą. Tymczasem w „Stanach galicyjskich” miało być inaczej. Inauguracja, sam tok obrad, zakończenie — odbywały się z niesłychaną paradą i w zamyśle gubernatora stanowić miały okazję do wystawnych przyjęć i karnawałowych wręcz zabaw dla zgromadzonych ziemian, dla władzy zaś stwarzały okazję do prezentacji swej potęgi⁴.

Należy tu podkreślić, że po pierwszym rozbiórce tylko w Galicji powstało ciało polityczne tego rodzaju; nie powołano takich instytucji ani w zaborze pruskim, ani też w rosyjskim. Dlatego też wspomniane dwa czynniki odegrały pewną rolę ustrojową: one między innymi spowodowały, że w zaborze austriackim wytworzyła się stopniowo pełna gotowość do lojalizmu wobec zaborcy, silniejsza niż gdzie indziej, szczególnie wśród ziemiaństwa.

Dorobek sejmu stanowego w pierwszym okresie jego istnienia ocenia się jako wręcz śmieszny. Nie dochowały się żadne protokoły posiedzeń, po prostu nie prowadzono ich. Zbierał się ów sejm co dwa lata i to zaledwie na kilka dni, celem uchwalenia z góry przygotowanego „adresu” do cesarza oraz dla wyboru członków Wydziału Stanowego, który służyć miał władzom administracyjnym jako organ opiniotawczy. Wiadomo o takich sesjach w latach 1782, 1784, 1786 i 1788, w 1790 r. odegrał jeszcze pewną rolę Wydział Stanowy. Wreszcie zaprzestano jakiegokolwiek działalności i za panowania cesarza Franciszka II aż do końca wojen napoleońskich sejm stanowy nie zgromadził się ani razu. Władze wiedeńskie obawiały się też, iż po trzecim rozbiórce Polski sejm stanowy stałby się ciałem zbyt licznym i trudnym do kierowania, a za żadną cenę nie chciano zgodzić się na jakikolwiek system reprezentacyjny, motywując to tym, że mogłoby doprowadzić do odbudowy szlacheckich sejmików.

Jeden przecież pozytywny element uchodził uwadze. Konfrontacja austriackiej karykatury parlamentaryzmu z dawną polską tradycją, obserwowaną też z za kordonu w postaci działalności Sejmu Czteroletnie-

⁴ Por. obszerną relację ówczesnego gubernatora Józefa Brigido o uroczystej inauguracji Stanów, podaną w przekładzie polskim przez B. Łozińskiego, *Z historii Stanów Galicyjskich, Szkice*, s. 5 - 7.

go, doprowadziła do sformułowania interesującego projektu konstytucji galicyjskiej, znanej jako „Charta Leopoldina”⁵.

Drugi etap działalności sejmu galicyjskiego, określony datami 1817 - 1845 r., był już nieco bardziej owocny, choć znaczenie prawnoustrojowe tejże instytucji wzrosło w stopniu minimalnym. Na Kongresie Wiedeńskim wszyscy trzej zaborcy — a więc i Austria — podpisali zobowiązanie, iż *Polacy, poddani każdej respective Wysokiej Strony Kontraktującej, otrzymają reprezentację i ustawy narodowe, zastosowane do formy bytu politycznego, jaką każdy z rządów, pod którymi zostawać będą, nadać im uzna za użyteczne i przyzwoite*⁶. Jedynym wyrazem realizacji tego zobowiązania był patent cesarza Franciszka I z 13 kwietnia 1817 r., odnawiający galicyjski sejm stanowy⁷.

Ów drugi etap działalności sejmu galicyjskiego pokrywa się chronologicznie z czasem, kiedy działały sejmy Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego, a od 1827 r. powołany też został sejm prowincjonalny (*Landtag*) w Wielkim Księstwie Poznańskim. Podkreślić warto, że może z wyjątkiem tego ostatniego, zorganizowanego na podobnej zasadzie stanowej i wyposażonego w równie skromne kompetencje, sejm stanowy galicyjski ustępował pod względem konstrukcji i znaczenia wszystkim innym, nawet krakowskiemu Zgromadzeniu Reprezentantów.

Również i ten okres działalności sejmu stanowego doczekał się szeregu opracowań⁸. Znane są zatem dobrze jego zmiany organizacyjne: podział na cztery stany (duchowny, magnacki, szlachecki, miejski), niewielkie rozszerzenie kompetencji samego sejmu, który — acz bardzo ostrożnie — począł dyskutować nad stanem kraju, zwiększenie częstotliwości sesji zbierających się raz do roku, pomnożenie kompetencji Wydziału Stanowego, który zarządzał niewielkim *funduszem domestykalnym*. Od 1820 r. Wydział począł publikować drukiem krótkie i bardzo sformalizowane sprawozdania z czynności sejmowych⁹.

⁵ Bliżej na ten temat S. Grodziski, *Między Wiedniem i Warszawą. Wiek XVIII — Polska i świat* (Księga pamiątkowa ku czci B. Leśnodorskiego, Warszawa 1974).

⁶ Art. 5 traktatu rosyjsko-austriackiego z 3 V 1815 r., *Dziennik praw Królestwa Polskiego*, t. II, s. 266.

⁷ Pilleriana 1817, nr XVIII, s. 28 - 34.

⁸ Poza wspomnianą już wyżej literaturą (przyp. 1), w której największe znaczenie posiada monografia B. Łozińskiego: *Galicyjski sejm stanowy*, por. tenże, *Ostatnie sesje sejmu stanowego*, Bibl. Warsz. 1901, III; tenże, *Epilog Stanów Galicyjskich* (Szkice, Lwów 1913); S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, t. IV, Lwów 1920.

⁹ Ukazywały się one pod tytułem: *Czynności dzieł z sejmu, który w Królestwach Galicji i Lodomerii na dniu — zgromadził się —*. Podobnie jak i protokoły obrad poznańskiego sejmu prowincjonalnego, nie podawały one relacji z przebiegu dyskusji ani nawet nazwisk wnioskodawców. Było to zgodne z tendencją do utajniania obrad sejmowych, występującą także w Królestwie Kongresowym.

Obrady sejmowe nie cieszyły się zainteresowaniem uprawnionych; mimo dość niskiego cenzusu majątkowego, sejm gromadził skromną liczbę duchownych, magnatów i ziemian, zazwyczaj pomiędzy 50 a 70 osób. Odpowiadało to władzom austriackim, które nadal obawiały się zbyt licznych zgromadzeń krajowych. Wprowadzono więc zasadę, iż nieobecność uprawnionych do udziału w sejmie nie wpływa na ważność uchwał; był to zwrot ku zupełnie już skarykaturowanej zasadzie reprezentacji, gdyż dostojnicy przybyli na sejm mieli przyjmować do wiadomości wolę cesarską w imieniu całego społeczeństwa.

Od czasów Waleriana Kalinki sporo uwagi poświęcono ostatnim latom działalności sejmu stanowego, w związku z tym iż począł on dyskutować nad reformą stosunków pańszczyźnianych¹⁰. Wprawdzie konkretnych osiągnięć dyskusja ta nie przyniosła ani też przynieść nie mogła, ale sam fakt jej podjęcia miał później — po katastrofie 1846 r. — istotne znaczenie moralne dla sfer ziemiańskich, chętnie obciążających odpowiedzialnością za przebieg wypadków wyłącznie władze austriackie. Ten etap działalności sejmu stanowego miał też i szersze znaczenie: wszak dyskutowano wówczas nad budową linii kolejowych czy nad organizacją Towarzystwa Kredytowego, czyli nad sprawami, które później uznane zostaną za wchodzące w zakres „kultury krajowej”, i podporządkowane wyraźnie decyzjom krajowym.

Ostatnia sesja sejmu stanowego odbyła się w 1845 r.; następne uniemożliwił rozwój wydarzeń aż do roku 1848 włącznie. Nie znaczy to jednak, iż do roku 1861 nastąpiła całkowita, kilkunastoletnia przerwa. Jest to bowiem okres wymagający szeregu wyjaśnień i dodatkowych badań.

Należy zaznaczyć, że cesarz sejmu stanowego wyraźnym przepisem nie zniósł¹¹, więc choć sejm nie egzystował w rzeczywistości, to przynajmniej figurował na papierze. Przez kilka lat po Wiośnie Ludów w kolejnych rocznikach galicyjskich „Schematyzmów” podawano pełni skład personalny uprawnionych do zasiadania w sejmie, z nazwiskami i tytułami, przez co sejm każdej chwili mógł być zwołany¹²; próba nawrotu do absolutyzmu za rządów ministra Bacha czyniła taką ewentualność całkiem realną.

Rząd austriacki, próbując zahamować narastającą falę rewolucji, zapronował rozszerzenie składu i kompetencji sejmu stanowego. Na kwiecień 1848 r. projektowano zwołanie do Lwowa nadzwyczajnej sesji sej-

¹⁰ Por. S. Kieniewicz, *Sprawa włościańska w galicyjskim Sejmie stanowym 1843 - 1845*, „Sobótka” III, 1948.

¹¹ Konstytucja z 4 III 1849 r. w rozdziale IX § 77 stwierdzała, iż *Konstytucje stanowe tracą moc obowiązującą*, co można też interpretować jako zniesienie sejmów stanowych. Jednakże przepis ten razem z całą tzw. konstytucją ołomuniecką nie wszedł w życie.

¹² *Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahr 1848* (oraz dalsze tomy). Ten wykaz szlachty galicyjska traktowała jak swego rodzaju heroldię i dbała o jego stałą aktualizację.

mowej z udziałem rozszerzonej reprezentacji miast; sesja wprowadzić się nie odbyła, ale sprawa ta spowodowała rozwój rozmaitych projektów prywatnych, pozostających już pod wpływem Wiosny Ludów, zmierzających do reorganizacji władzy ustawodawczej¹³. Ich wspólną cechą charakterystyczną była dążność do rozszerzenia kręgu uprawnionych do udziału w sejmie, przy zachowaniu jednak uprzywilejowanej pozycji ziemianstwa, godzącego się co najwyżej na współudział warstw burżuazyjno-inteligenckich. Tak więc w miejsce zasady reprezentacji stanowej powstawała zasada reprezentacji interesów.

Rewolucja przeobraziła Austrię w monarchię konstytucyjną. W interesującej nas dziedzinie koncepcje zmieniały się co chwila, stąd wiele jeszcze pozostałoby do zbadania. Konstytucja z 25 kwietnia 1848 r. wprowadzała „Stany prowincjonalne”. Konstytucja „ołomuniecka” z 4 marca 1849 r. przewidywała oprócz parlamentu centralnego powołanie sejmów krajowych, działających z *uwzględnieniem wszystkich interesów krajowych*, czyli opartych na zasadzie reprezentacji interesów¹⁴. Znacznie mniej konkretnie i w celowo ogólnikowy sposób mówił o krajowych organach doradczych tzw. „Patent sylwestrowy” z 31 grudnia 1851 r.¹⁵

Żaden jednak z tych projektów nie wszedł w stadium realizacji. Jednocześnie — jak już była o tym mowa — nie likwidowano ostatnich pozostałości po sejmie stanowym, niewątpliwie dlatego, aby w sprzyjającej chwili można było nawrócić do ustroju przedrewolucyjnego. Rychło pojawiły się próby uruchomienia galicyjskiego Wydziału Stanowego w jego starym składzie personalnym, chociaż już z udziałem namiestnika¹⁶; miał ów Wydział funkcjonować jako instytucja wykonawcza, po-

¹³ Wśród nich zasługuje zwłaszcza na uwagę projekt Kazimierza Stadnickiego; notujemy w nim wyraźnie już zarysowany system kurialny. Por.: S. Starzyński, *Kazimierza hr. Stadnickiego projekt reformy galicyjskiego sejmiku stanowego* („Przewodnik Naukowy i Literacki” XLI, 1913, s. 23 i n.). Sejm składać się miał z pięciu kurii: duchownej, wyższych uczelni, posiadłości ziemskich, miast i gmin wiejskich. Posłowie mieli być wybierani w wyborach pośrednich.

¹⁴ Reichsgesetzblatt 1849 r., nr 150, s. 151 i n., zwłaszcza rozdział IX § 78 i n. Przekład polski tekstu konstytucji por. S. Starzyński, *Kodeks prawa politycznego czyli austriackie ustawy konstytucyjne, 1848 - 1903*, Lwów 1903, s. 102 i 107. Rozporządzenie z 8 X 1850 (Reichsgesetzblatt 1850, nr 383, s. 1741 i n.) podzieliło Galicję na trzy „okręgi rządowe” (*Regierungsbezirk*) z siedzibami w Krakowie, Lwowie i Stanisławowie, przy czym każdy z okręgów miał uzyskać własny sejm. Powołano już nawet komisję organizacyjną z Agenorem Gołuchowskim na czele, ale do utworzenia tych okręgów nie doszło; 21 V 1853 r. zapadła decyzja o podziale Galicji na dwa okręgi, również zresztą nie zrealizowana.

¹⁵ Reichsgesetzblatt 1852 r., nr 2, s. 27 oraz S. Starzyński, *Kodeks*, s. 137: *Celem dojścia do urzędzeń zdolnych odpowiedzieć potrzebom Naszych rozmaitych ludów, jako też warunkom dobrobytu wszystkich ich warstw —, zachowane będą drogi doświadczenia i troskliwego zbadania wszystkich stosunków, a wypływające stąd organiczne ustawy będą stopniowo dochodziły do skutku.*

¹⁶ Maurycy Kraiński, który nie chcąc w 1848 r. popierać gubernatora Stadiona, złożył mandat członka Wydziału Stanowego i wyjechał na wieś, już w listopadzie

wołana do załatwiania zleconych jej spraw bieżących¹⁷. Czy i jakie prace rzeczywiście podjął, nie zostało wyjaśnione; rzecz wymagałaby kwerendy w archiwaliach lwowskich.

Był to więc okres przejściowy. Zdaniem Oswalda Balzera, istotną jego cechą było przekonanie, że należy utrzymać władze ustawodawcze krajowe, ale: a) z organu, złożonego z uprzywilejowanych warstw społecznych należy je przeobrazić w organ, reprezentujący interesy całej ludności danego kraju; b) z instytucji ograniczonej przez absolutyzm zmienić je w rzeczywisty czynnik ustawodawczy krajowy, równorzędny obok panującego; c) określić przedmiotowy zakres działania sejmów w stosunku do zakresu działania centralnej władzy ustawodawczej¹⁸.

Ów pogląd zasłużonego badacza nie da się już dziś utrzymać. Trzeba by bowiem założyć, że sejmy stanowe, a wśród nich przede wszystkim sejm stanowy galicyjski, posiadały rzeczywistą władzę ustawodawczą, której tylko *wybujały absolutyzm ostatnich czasów przyniósł znaczny uszczerbek*, a tak już nie było. Ponadto dla Balzera zasada „reprezentacji interesów” nie stała w istotnej sprzeczności z zasadą równości wszystkich wobec prawa, i nie widział on, że jest to próba ratowania resztek feudalnego układu społecznego przez utworzenie „systemu nowo stanowego”. O ile więc sejm stał się rzeczywistą władzą ustawodawczą, o tyle bynajmniej nie przestał reprezentować w głównej mierze uprzywilejowanych do niedawna warstw społecznych, to jest głównie ziemiaństwa.

Trzeci i ostatni okres działalności sejmu galicyjskiego, nazywanego wówczas krajowym, zamyka się w ramach czasowych od 1861 do 1914 r.¹⁹ Jest to zarówno okres najdłuższy, jak i najowocniejszy; ponadto specjalnego znaczenia przydaje mu fakt, że w owym czasie pozostałe dzielnice polskie nie posiadały żadnych instytucji reprezentacyjnych.

Studia nad sejmem krajowym galicyjskim prowadzone są od dawna,

tegoż roku otrzymał od rządu zaproszenie, „by powrócił do pracy w Wydziale (Polski słownik biograficzny t. XV, z. 64, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 95).

¹⁷ Por. E. Magrhofer, *Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst*, wyd. 5, Wien 1896, t. II, s. 233. Miejsce gubernatora Stadiona zajął w Wydziale Agenor Gołuchowski; poza nim, po staremu figurowali w corocznych „Schematyzmach” jako członkowie lub zastępcy: księża Marcin Barwiński i Łukasz Baraniecki, ziemianie: Kazimierz Stadnicki, Maurycy Kraiński, Karol Krasicki, Władysław Russocki i inni. Sekretarzem Wydziałowi przez cały okres przejściowy Jan Bojarski.

¹⁸ O. Balzer, *Historia ustroju Austrii w zarysie*, wyd. 2, Lwów 1908, s. 426.

¹⁹ Już patent z 5 III 1860 r., powołując do życia „Wzmocnioną” Radę Państwa, rozszerzył ją miał o członków powołanych przez cesarza z terna przedstawionego przez (nieistniejące jeszcze) sejmy krajowe (Reichsgesetzblatt 1860, nr 56, s. 97). Podobnie i Dyplom Październikowy mówił o sejmach krajowych, działających obok Rady Państwa (ibidem, nr 226, s. 377; S. Starzyński, o. c., s. 412 - 413). Ostatecznie galicyjski sejm krajowy powstał na podstawie Patentu Ludowego z 26 II 1861 r. i uzupełniającego ten patent Statutu Krajowego (Reichsgesetzblatt 1861, nr 20, s. 61 oraz alegal II - o).

acz z nierównymi efektami. Do dziś zachowują walor opracowania Edwarda Dubanowicza, Bohdana Winiarskiego i Stanisława Kutrzeby²⁰, obok nowszych prac Józefa Buszki i Konstantego Grzybowskiego²¹. Są to jednak bądź pozycje o charakterze podręcznikowym, z natury rzeczy ogólne, bądź też studia dotyczące pewnych wybranych problemów; brak natomiast dzieła specjalnie temu sejmowi poświęconego. Dzieło takie powinno podsumować dotychczasowe badania tam gdzie zasługują one na pełne uznanie, zweryfikować sądy przestarzałe i wypełnić liczne luki.

W problematyce badawczej, dotyczącej sejmu krajowego galicyjskiego w epoce autonomicznej, wyróżnić można następujące grupy tematów: a) prawo wyborcze w Galicji na tle systemu austriackiego oraz innych państw zaborczych; b) kompetencje sejmu krajowego i ich stosunek do kompetencji centralnych Rady Państwa; c) organizacja prac sejmu i jego Wydziału Krajowego; d) dorobek polityczny i prawny sejmu. Każdemu z tych problemów poświęcić warto nieco uwagi.

Patent Lutowy oparł prawo wyborcze do sejmów krajowych na zasadzie reprezentacji interesów. Była to synteza kryteriów: zawodowego (*grupa interesu*) oraz majątkowego. Uprawnieni do głosowania zaliczeni zostali do rozmaitych grup, o nierównym wpływie na skład sejmu. Były to: kościół katolicki trzech obrządków oraz nauka (ich interesy reprezentowane były w sejmie przez wirylistów), dalej cztery kurie wyborcze: wielkiej własności ziemskiej, izb przemysłowo-handlowych, miast większych oraz „reszty gmin” czyli miast mniejszych, miasteczek i wsi²². System ten pod naciskiem mas ludowych uległ z biegiem czasu demokratyzacji, przy czym zmiana postępowała od góry: w 1896 r. w wyborach do wiedeńskiej Rady Państwa wprowadzono „kurię powszechną”. Reforma ta nie uczyniła wprawdzie prawa wyborczego równym, ale zbliżyła go ku powszechności, umożliwiając zdobycie reprezentacji parlamentarnej robotnikom.

Następna reforma dokonana została w 1907 r.: zlikwidowano system kurialny i wprowadzono powszechne prawo wyborcze. W wyniku tych reform ordynacja wyborcza do parlamentu centralnego nabrała charakteru demokratycznego, podczas gdy ordynacje sejmów krajowych pozo-

²⁰ E. Dubanowicz, *Prawno-państwowe stanowisko Królestwa Galicji i innych krajów przedlitawskich*, Lwów 1916; B. Winiarski, *Ustrój prawno-polityczny Galicji*, Warszawa—Lublin—Łódź 1917; S. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski*, t. IV, Lwów 1920.

²¹ J. Buszko, *Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905-1914*, Warszawa 1956; K. Grzybowski, *Galicia 1848-1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków—Wrocław—Warszawa 1959. Autor ten pozostawił też w powielonej formie makietę *Historii państwa i prawa polskiego*, t. IV, 1848-1914, której najszerzy dział dotyczy Galicji po Wiośnie Ludów.

²² Za tekstem ordynacji wyborczej dość często nazywano ją kurią wiejską; było to jednak określenie niezgodne ze Statutem Krajowym i zbyt wąskie.

stały kurialnymi. Powszechne prawo wyborcze było więc zdobyczą austriackich mas ludowych; Galicja okazała się w tej mierze jednym z najbardziej zacofanych krajów koronnych, gdyż nie tylko mu się opierała, ale nawet wpływała w tej mierze hamująco na Austrię. Nie wprowadziła — jak to uczyniły niektóre inne kraje koronne — „kurii powszechnej” do sejmu, a dyskusja nad reformą prawa wyborczego, skomplikowana przez spory narodowościowe, trwała do 1914 r.²³ Przyjmuje się, że przyczyną tego opóźnienia była zarówno kwestia narodowa jak i społeczna, przy czym ta pierwsza w stopniu większym.

System władzy ustawodawczej oparty był na założeniu, że cesarz „współdziałał” ustawodawczo bądź z parlamentem centralnym, bądź też z sejmami krajowymi. Zmieniał się tylko rozkład kompetencji. Do zakresu działania sejmu krajowego należały więc sprawy oddane mu bezpośrednio (zwłaszcza zmiany statutu krajowego i ustawodawstwo w zakresie szeroko pojętej „kultury krajowej”) oraz sprawy, w których działał on uzupełniająco w stosunku do ustawodawstwa ogólnopaństwowego (zwłaszcza sprawy gminne, kościelne i szkolne). Był w tej mierze sejm krajowy poszerzoną kontynuacją sejmu stanowego.

Rozbudowa kompetencji krajowych nastąpiła w latach 1867 i 1907, głównie w zakresie karno-policyjnym. Ważnym jednak ciosem dla sejmów krajowych była reforma z 1873 r., kiedy zorganizowano bezpośrednio wybory do Rady Państwa, i sejmy krajowe przestały ją obsyłać swoimi delegacjami, a zatem utraciły możliwość wpływania tą drogą na ustawodawstwo ogólnopaństwowe.

Sejm zbierał się na sesje, zwoływane zazwyczaj raz do roku. Obradom przewodniczył marszałek krajowy, mianowany przez cesarza na okres sześciu lat. Stał on też na czele Wydziału Krajowego — organu wykonawczego sejmu i pomocniczego w zakresie administracji, wywodzącego się w prostej linii z czasów sejmu stanowego, gdyż — jak wiemy — Wydział Stanowy nie uległ od razu likwidacji po Wiośnie Ludów. Badania w zakresie organizacji sejmu przeprowadzone są rzetelnie i niewiele do nich dodać można. Istnieje też cenna dla nich podstawa źródłowa: pełne i bardzo obszerne stenogramy posiedzeń wraz z alegatami²⁴, ich nieco skrócone i systematycznie ułożone repertoria²⁵, pełne

²³ Problem ten był już opracowywany w literaturze. Por. m. in.: F. Stefczyk, *Problem sejmowej ordynacji wyborczej w świetle statystyki ludnościowej i podatkowej*, Lwów 1912; J. Buszko, *Sejmowa reforma wyborcza w Galicji*; H. Wereszycki, *Dzieje Galicji jako problem historyczny* (Małopolskie Studia Historyczne R. I, z. 1, Kraków 1958). Weszła wprawdzie w życie galicyjska ordynacja wyborcza z 8 VII 1914 r., ale żadne już wybory na jej podstawie nie odbyły się.

²⁴ Stenograficzne sprawozdanie Sejmu Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerii wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim, Lwów, period I sesja I (1861), aż do: period X sesja I (1913 - 1914).

²⁵ Repertorium czynności galicyjskiego Sejmu Krajowego, Lwów (aż do 1904 r.).

dane o składach sejmu²⁶, oraz efekty prac sejmu, zawarte w krajowym dzienniku ustaw²⁷. Do tego dochodzi jeszcze bogate naświetlenie ze strony prasy, która poświęcała obradom sejmowym wiele uwagi.

Daleko jednakże do zakończenia prac nad dorobkiem sejmu. Budził zainteresowanie ów sejm jako arena walki politycznej od skrajnej „podolackiej” konserwy aż do skrzydła ludowego, dodatkowo skomplikowanej przez element narodowy oraz zmieniające się orientacje polityczne. Stąd studia te wymagały szerokiej perspektywy, gdyż sejm stanowił ważne forum polityczne, a jego działalność — oś dziejów Galicji i klucz do wyjaśnienia jej sytuacji w ramach monarchii. Podejmowali je więc znakomici badacze i publicyści, poczynając od Wilhelma Feldmana²⁸, kończąc na Konstantym Grzybowskim. Ich interesujące, pełne pasji politycznej sformułowania w niejednym wymagać będą stonowania i weryfikacji²⁹.

Jak jednak w toku tych walk politycznych wykonywał sejm swoje podstawowe obowiązki? Okazuje się, iż brak studium, poświęconego organizacyjno-prawnemu dorobkowi sejmu. Jest rzeczą znamionną, że doczekał się swej monografii sejm stanowy, nadal natomiast oczekuje na swe podsumowanie nierównie obfitsza i ważniejsza działalność sejmu krajowego³⁰. Jego kompetencje, określające granicę możliwości instytucji, zestawić należy z konkretnymi osiągnięciami w postaci materiału ustawowego, wytworzonego w toku działalności przekazanej mu bezpośrednio, oraz w związku z działalnością uzupełniającą w stosunku do ustawodawstwa ogólnopaństwowego. Okazać się bowiem może, iż — przeglądając rocznik za rocznikiem „Dziennika ustaw i rozporządzeń krajowych” — nie sprawy kultury krajowej staną na pierwszym miejscu, lecz przeważą problematyka administracyjno-skarbowa. Takie bowiem badania ukażą nam nie to, czym ta instytucja być mogła lub być powinna, ale czym była i z jakim konkretnym dorobkiem do historii przeszła.

²⁶ Wykaz członków Sejmu Krajowego, Lwów (ukazywał się rok za rokiem).

²⁷ Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych dla Królestwa Galicji i Lodomerii.

²⁸ W. Feldman, *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846 - 1906*, Lwów 1907.

²⁹ M. in. powtórnego przebadania wymaga epizod tzw. walki o rezolucję; czeka on na swoje ujęcie nie tylko jako dążenie do rozszerzenia autonomii, ale jako sui generis walka narodowowyzwoleńcza, toczona w legalnych szrankach parlamentarnych. Por. I. Pannenkowa, *Walka Galicji z centralizmem wiedeńskim. Dzieje rezolucji Sejmu Galicyjskiego z 24 IX 1868*, Lwów 1918.

³⁰ Również i Wydział Krajowy nie doczekał się swej monografii. Należy precyzyjnie ustalić, jakie funkcje dawnego Wydziału Stanowego przeszły do Wydziału Krajowego, a jakie do innych organów; na czym polegały jego najważniejsze obowiązki jako stałej komisji sejmowej, jakie uzyskał funkcje w zakresie bieżącej administracji czy kontroli nad samorządem i jak się z nich wywiązywał.